

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה ז: ברכה על קמח

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ז: ברכה על קמח

*

רקע

חכמים תיקנו את ברכות "בורא פרי האדמה" ו"בורא פרי העץ" על אכילת פירות ב"דרך אכילתם". כשהפירות לא הגיעו למצב זה או שהשתנו ממצב זה, פוקעת מהם ברכת המקורית. סוגייתנו העוסקת בברכה על קמח, היא הסוגיה הראשונה מהסוגיות העוסקות בכגון זה.

מקורות

- א. גמ' לו. "קמחא דחיטי... קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי"
- ב. תוס' ד"ה קמחא
- רי"ף כה. "קימחא דחיטי... קרא חייא וקמחא דשערי מברכין עליהן שהכל"
- תלמידי רבינו יונה ד"ה קמחא, ורב, נמצא
- רא"ש סי' ב, "קימחא דחיטי..."
- ג. רמב"ם הל' ברכות פ"ג ה"ב
- ד. שו"ע סי' רח סע' ה, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

קמחא דחיטי, רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה, ורב נחמן אמר: שהכל נהיה בדברו. [גמ' לו.]

הגמ' מסבירה שרב יהודה משווה בין קמח לבין שמן. שניהם השתנו, שניהם איבדו את זהותם המקורית, ובשניהם הזהות החדשה מעולה מהזהות המקורית [שמן עדיף על זיתים, וקמח עדיף על חיטה]. כשם ששמן הוא ייעודו של הזית, והוא מוגדר כ"פרי העץ", כך קמח הוא ייעודה של החיטה, ומוגדר הוא כ"פרי האדמה".

רב נחמן חולק על רב יהודה, ולדעתו קמח אינו דומה לשמן, "התם לית ליה עלויא אחרינא הכא אית ליה עלויא אחרינא בפת". שמן הוא ייעודו של הזית, אבל קמח אינו ייעוד, הוא אינו מטרה לעצמו אלא רק אמצעי להגיע ללחם שהוא המטרה. לפיכך, קמח אינו נכלל בדברים שהשתנו למעליותא והברכה המקורית חלה עליהם, אלא הוא נכלל בדברים שהשתנו לגריעותא, וברכתו בהתאם.

תוס' [ד"ה קמחא] התקשו בהבנת שיטת רב יהודה. כיצד ניתן לברך על קמח "בורא פרי האדמה", והרי הקמח אינו מיועד לאכילה ואין לקרוא לו "פרי האדמה"? לפיכך מבארים התוס', שרב יהודה ורב נחמן נחלקו בקמח שעושים משבולת שועל שמייבשים אותו בתנור, והוא ראוי לאכילה בצורה זו. תוס' אינם מסבירים את שיטות האמוראים, אך נראה להסביר,

שלדעת רב יהודה כיוון שהקמח אינו גרוע מהדגן מברכים עליו "בורא פרי האדמה", ולדעת רב נחמן כיוון שהדגן השתנה, אך לא הגיע ליעודו, ברכת הקמח היא "שהכל".

גם הרי"ף [כה.] התקשה בהבנת שיטת רב יהודה, ומכוח קושייתו פסק כרב נחמן, שמברכים על קמח "שהכל". הרי"ף כותב: "ומסתברא כרב נחמן דלא רגילי אינשי לספויי קמחא, והכיין פסקו רבוואתא". אולם פסק הרי"ף תמוה מאוד, כיצד ניתן להכריע מסברא במחלוקת אמוראים? כיצד ניתן להביא סברא שלא נאמרה בגמ' ולפסוק על פיה?

תלמידי רבינו יונה [ד"ה ורב] מסבירים שסברת הרי"ף משתלבת בתשובתו של רב נחמן לרבא: "אית ליה עלויא אחרינא בפת" - מכיוון שהוא יצא מכלל פרי אין לברך עליו "בורא פרי האדמה", אך בגלל שעדיין לא הגיע לעילוי הסופי ובשלב הזה הוא גרוע אי אפשר לברך עליו את הברכה הראויה לו בשלב העילוי, ויש לברך "שהכל".

תלמידי רבינו יונה [שם] חולקים על הרי"ף, ולדעתם רבא מאמץ את שיטת רב יהודה, ולפיכך יש לפסוק כמותו, שמברכים על קמח "בורא פרי האדמה". אמנם תלמידי רבינו יונה מוסיפים שלשיטת התוס', שרב יהודה ורב נחמן נחלקו בקמח קליות, יש לברך על קמח רגיל "שהכל", שהרי כולי עלמא מודים במקרה זה.

הרא"ש [סי' ב] מעלה אפשרות אחרת להסבר הרי"ף. הרא"ש אומר שאולי הרי"ף פירש כתוס', שהסוגיה עוסקת בקמח של קליות, ולפיכך פוסק הרי"ף מסברא, שקמח שלנו מברכים עליו שהכל. הרא"ש מסתפק בהסברו, וכותב כי כיוון שיכול להיות שרב יהודה ורב נחמן נחלקו גם בקמח של קליות, ראוי לברך על כל קמח "שהכל" ובברכה זו יוצאים ידי חובה לכולי עלמא.

סיכום

נחלקו רב יהודה ורב נחמן אם מברכים על קמח "שהכל" או מברכים עליו "בורא פרי האדמה". נחלקו הראשונים על איזה קמח נחלקו האמוראים, וכיצד לפסוק להלכה. הרי"ף והרמב"ם [פ"ג ה"ב] פוסקים שמברכים על קמח "שהכל" ואינם מחלקים בין סוגים שונים של קמח. רבינו יונה פוסק כרב יהודה, שמברכים על קמח "בורא פרי האדמה", וכיוון שלשיטת תוס' מחלוקת רב יהודה ורב נחמן היא בקמח של קליות בלבד, מכריעים תלמידי רבינו יונה, שיש לברך על קמח של קליות "בורא פרי האדמה" ועל קמח רגיל "שהכל" [כך פוסק גם הרשב"א [ד"ה קימחי דחטי]]. הרא"ש מסתפק בשני הדברים, גם בפסיקת ההלכה כרב יהודה או כרב נחמן וגם בסוג הקמח הנדון בסוגיה, ולכן הוא פוסק שראוי לברך על כל קמח "שהכל", ובברכה זו יוצאים ידי חובת כולם.

הלכה

השו"ע [סי' רח סע' ה] פוסק כרא"ש שמברכים על כל קמח ברכת "שהכל".